

**TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI
HUZURIDAGI ILMIY DARAJALAR BERUVCHI
DSC.03/10.12.2019. I.16.01 RAQAMLI ILMIY KENGASH**

TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI

**Qo'lyozma huquqida
UDK: 336.2:6P2.15.7:338(575.1)**

ISMOILOV BOBIR SALOMOVICH

**SOLIQ TO'LOVCHILAR FAOLIYATINI NAZORAT QILISHDA
KONTRAGENTLARNI TEKSHIRISH AMALIYOTINI
TAKOMILLASHTIRISH**

08.00.07 – “Moliya, pul muomalasi va kredit”

**Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini
olish uchun tayyorlangan**

DISSERTATSIYA

Ilmiy rahbar: i.f.d., Normurzayev Umid Xormurzayevich

Toshkent shahri – 2024-yil

MUNDARIJA

		bet
	KIRISH	3
I BOB.	SOLIQQA NAZORATINI AMALGA OSHIRISHDA KONTRAGENTLARNI BAHOLASH VA TEKSHIRISHNING NAZARIY MASALALARI.....	11
1.1-§.	Soliq to'lovchilar faoliyatini soliq nazoratini amalga oshirishning nazariy asoslari.....	11
1.2-§.	Soliq to'lovchilar faoliyatini nazorat qilishda kontragentlar faoliyatini tekshirishning ilmiy-nazariy masalalari.....	24
	Birinchi bob bo'yicha xulosa.....	39
II BOB.	SOLIQ TIZIMIDA KONTRAGENTLIK FAOLIYATINI NAZORAT QILISHNING AMALIYOTINING TAHLILI..	41
2.1-§.	Soliq to'lovchilarning kontragent hamkorlari faoliyatini uslubiy jihatdan baholash.....	41
2.2-§.	Soliq tizimida kontragent korxonalar yuzasidan soliq nazoratini o'tkazish holatining tahlili	56
2.3-§.	Soliq tizimida QQS va foyda solig'i kesimida kontragentlar faoliyatini nazorat qilish mezonlari va ularning amaliyoti tahlili	75
	Ikkinchi bob bo'yicha xulosa	89
III BOB.	KONTRAGENT SOLIQ TO'LOVCHILAR FAOLIYATINI SOLIQ NAZORAT QILISH AMALIYOTINI TAKOMILLASHTIRISH.....	91
3.1-§.	Kontragentlar faoliyatini soliq nazorati asosida muvofiqlashtirishning xorijiy davlatlar tajribasi.....	91
3.2-§.	Kontragent soliq to'lovchilar faoliyatini baholash va soliq nazorat qilish mexanizmlarini takomillashtirish masalalari.....	104
	Uchinchi bob bo'yicha xulosa	119
	XULOSA	121
	FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI	125

KIRISH (falsafa doktori (PhD) dissertatsiya annotatsiyasi)

Dissertatsiya mavzusining dolzarbligi va zarurati. Jahon soliq tizimining ajralmas qismini bu soliq to'lovchilar faoliyatini baholash mexanizmi hisoblanadi. Aksariyat jahon davlatlarida soliq to'lovchilar faoliyatini baholash kontragentlarni baholash tarzida olib borilib, ularni baholashning segmentlash, soliq xavfini aniqlash tarzida olib borilmoqda. Bugungi kunda dunyoda soliq to'lovchilar faoliyatini nazorat qilishda kontragentlar faoliyatini nazorat qilishda lozim darajada ehtiyot bo'lish tamoyillariga amal qilish ustuvorlik kasb etmoqda.

Dunyo mamlakatlarida soliq siyosatida lozim darajada ehtiyotkorlik tamoyili asosida soliq to'lovchilarni turli xil soliq xavfiga tushib qolmaslik borasidagi normalarni o'zlarining soliq qonunchiligiga kiritib, kontragent soliq to'lovchilar baholab borishning samarali usullari keng qo'llanilib kelinmoqda. Kontragent soliq to'lovchilar faoliyatini baholash, uni oshkor qilish orqali boshqa soliq to'lovchilarni lozim darajada ehtiyot bo'lishga chorlash bilan bir qatorda, ko'pgina ilmiy markazlar bu bo'yicha ilmiy tadqiqot ishlarini jadallashtirish masalasi kun tartibida olib chiqilmoqda.

Oxirgi yillarda respublikamizda ayniqsa, yangi tahrirdagi Soliq kodeksining qabul qilinishi bilanoq, kontragent soliq to'lovchilar faoliyatini baholash tamoyillari kuchaytirilishi bilan ularning faoliyatida soliq nazoratini o'tkazish bilan bir qatorda ularni amalga oshirishning usullari rivojlanib bormoqda. O'zbekiston soliq tizimida Soliq kodeksida bunga alohida modda (15-modda) kiritilib, xalqaro tajribalarni o'rganish asosida "lozim darajada ehtiyotkorlik" tushuncha kiritildiki, undan asosiy maqsad soliq to'lovchilarga ma'lum bir ogohlantiruvchi normalar asosida ularni boshqa tadbirkorlik sub'ektlari bilan iqtisodiy hamkorlik qilishda ham o'zi uchun, ham budjet uchun imkon qadar ehtiyotkor bo'lishligiga e'tibor qaratilgan. Bu yangi tizim bo'lganligi uchun ham kontragent soliq to'lovchilar

faoliyatini baholashning yangi uslublarini qoʻllagan holda amalga oshirish, bu boʻyicha alohida ilmiy tadqiqotlarga ehtiyoj tugʻilmoqda.

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son «2022-2026-yillarga moʻljallangan yangi Oʻzbekistonning taraqqiyot strategiyasi toʻgʻrisida», 2020-yil-30-oktabrdagi PF-6098-son «Yashirin iqtisodiyotni qisqartirish va soliq organlari faoliyati samaradorligini oshirish boʻyicha tashkiliy chora-tadbirlar toʻgʻrisida», 2018-yil 29-iyundagi PF-5468-son, «Oʻzbekiston Respublikasining soliq siyosatini takomillashtirish konsepsiyasi toʻgʻrisida», 2018-yil 23-maydagi PF-5446-son “Budjet mablagʻlaridan foydalanish samaradorligini tubdan oshirish va iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish mexanizmlarini takomillashtirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida”, 2017-yil 18-iyuldagi PF-5116-son «Soliq maʼmuriyatchiligini tubdan takomillashtirish, soliqlar va boshqa majburiy toʻlovlarning yigʻiluvchanligini oshirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida»gi farmonlari, Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 7-yanvardagi 1-son «Soliq xavfini boshqarish, soliq xavfi mavjud soliq toʻlovchilarni (soliq agentlarini) aniqlash va soliq tekshiruvlarini tashkil etish va oʻtkazish toʻgʻrisida»gi qarori va boshqa meʼyoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda ushbu dissertatsiya tadqiqoti muayyan darajada xizmat qiladi.

Tadqiqotning respublika fan va texnologiyalari rivojlanishi ustuvor yoʻnalishlariga mosligi. Dissertatsiya tadqiqoti respublika fan va texnologiyalari rivojlanishining I. «Demokratik va huquqiy jamiyatni maʼnaviy-axloqiy hamda madaniy-maʼrifiy rivojlantirish, innovatsion iqtisodiyotni shakllantirish» ustuvor yoʻnalishiga muvofiq bajarilgan.

Muammoning oʻrganilganlik darajasi. Kontragent soliq toʻlovchilar faoliyatini soliq nazoratini oʻtkazishda ularni baholash masalalari bilan xorijlik olimlardan N.Bernaz, J.Bonniticha, N.Buyno, S.Justinian, K.Makki, K.Brayt, O.Martin-Ortego, L.Smid, S.Neyli, R.Brooks, V.Bembeeva, N.Kuznesov, Ye.Porollo, S.Romanova, T.Pozdnyakova, O.Okrujko, B.Shaxmanova,